

เล่าเรื่อง....แบบเรียนของสุนทรภู่.....ภาพย์พระไชยสุริยา

นำเสนอเมื่อ : 24 มิ.ย. 2552

ภาพย์พระไชยสุริยา เป็นนิทานสำหรับสอนอ่าน คาดว่าท่านสุนทรภู่แต่งขึ้นเมื่อท่านบวชอยู่ที่วัดเทพธิดาราม ประมาณ พ.ศ.๒๓๘๓ - ๒๓๘๕ โดยมีบทอ่านเรียงลำดับการสะกดคำตั้งแต่แม่ ก กา ต่อด้วยแม่กง แม่กน แม่กก แม่กข แม่กค แม่กจ แม่กฉ แม่กช จนถึงแม่เกย การประพันธ์ใช้ภาพย์แบบต่าง ๆ ได้แก่ ภาพย์ยานี ๑๑ ภาพย์ฉิม ๑๖ และภาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ เรื่องพระไชยสุริยานี้ นอกจากเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาสะกดคำแล้ว ยังให้ประโยชน์ในแง่ศีลธรรมจรรยาแก่เด็กๆ ไปด้วยในตัว

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จัดทำแบบเรียนภาษาไทยขึ้นชุดหนึ่ง มี ๖ เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวยากรณ์พิจารณ และพิศาลการ์นต์ พระยาศรีสุนทรโวหารได้นำภาพย์เรื่อง พระไชยสุริยา มาแทรกไว้ในมูลบทบรรพกิจด้วย

เมื่อเริ่มต้นเรียนในแม่ ก กา ท่านสุนทรภู่สอนให้ศิษย์ไหว้พระ ไหว้พ่อ แม่ ครู และเทวดาเสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลก่อนเริ่มเรียนหนังสือ เมื่อครั้นผู้จัดทำยังเด็ก เมื่อเรียนเสร็จก็ต้องกราบหนังสือเรียนเสียก่อนเก็บเข้าที่ และต้องเก็บไว้ในที่สูงไม่เดินข้ามหนังสือ

ทำนองแต่ง แต่งด้วยภาพย์ยานี ภาพย์ฉิม และ ภาพย์สุรางคนางค์

เรื่องย่อ

ภาพย์พระไชยสุริยาเป็นเรื่องราวของพระไชยสุริยาษัตริย์ที่ครองเมืองด้วยความสงบเรียบร้อยมาตลอด จนกระทั่งวันหนึ่งมีน้ำท่วมจนบ้านเมืองล่มสลายไป พระไชยสุริยาพร้อมกับนางสุมาลีพระมเหสีและนางกำนัลหนีลงเรือ แต่ก็ถูกพายุพัดจนเรือแตก ครั้นซัดพระไชยสุริยากับพระนางสุมาลีเข้าฝั่ง ทั้งสองต้องเดินทางอยู่กลางป่าจนพบกับฤาษีตนหนึ่ง ฤาษีได้บอกถึงสาเหตุที่ทำให้บ้านเมืองพังพินาศว่า ด้วยขบถราชสำนักทั้งหลายประทุษร้าย รับสินบนไม่รักษาความยุติธรรม ฟาดินจึงลงโทษให้ได้รับความเดือดร้อน ฤาษีได้แนะนำให้พระไชยสุริยา และพระนางสุมาลีรักษาศีลปฏิบัติธรรม ต่อมาทั้งสองพระองค์ได้ออกบวชและบำเพ็ญธรรมจนสิ้นพระชนม์ชีพ ตั้งจะคัดมาเป็นตอนมาให้ท่านฟังต่อไป

แม่ ก กา
(ยานี๑๑)

๑. สะรุสะ จะขอไหว้	พระศรีไตรสระณะ
พอมแมแลครุบา	ทเวะดาในราชี
ขาเจาเอา ก ขู	เขามาตอ ก กา มี
แกไขในเพานี	ดีมีตือยาศรีชา
จะร่ำคำตอไป	พลลอใจกุมารา
ธระณีมีราชา	เจापาราสาวะถี
ชื่อพระไชยสุริยา	มีสูตามะเหสี
ชื่อวสุมาลี	อยุนรีไม่มีภอย
ขาเฝ้าเหล่าเสนา	มีฎีรียาอะฉาศัย
พอคุมมาแต่ไกล	ไดอาศัยในพารา
ไพรพาประชาชี่	เขานูรีก็ปรีดา
ทำไรเขาเถนา	ไดเขาปลาแลสาลี
อยู่มหาหมุ่ข้าเฝ้า	ก็หาเยวะนารี
ทีหนาตวดีดี	ทวมะโหรีทีเคหา
คำเขาเฝ้าสืขอ	เขาแต่หอพอกามา
หาได้ใหญ่รียู	โลโกพพาไหบาใจ
ไม่จำค้วพระเจ้า	เหไปเขาภาษาไสย
ถือดีมีขาท	ฉอแต่ไพไรชื่อคา
คะดีที่มีค	คือโกหมุ่เจาสูภา
ใครเอาเขาปลามมา	ไหสุภาทิวาดี
ทีแพแพชนะ	ไม่ถือพระประเวณี
ขีฉอก็ไดดี	ไลตาคีมีอญา
ทีชื่อถือพระเจ้า	วาโงเงาเตาปปลา
ผู้เฒ่าเหล่าเมธา	วาไบบาสาระยา
ภิกษุสะมะณะ	เลากี่ละพระสะธัม
คาถาวาล้านา	ไปเรร่ำท่าเนโก
ไม่จำคำผู้ใหญ่	ศูรีชะไมใจโยไส
ทีดีมีอะไซ	ขาขอโมทนาไป
พวราสาวะถี	ใครไม่มีปราณีใคร
ดูตือถือแต่ใจ	ทีใครได้ใสเอापอ
ผู้ที่มีผีมีอ	ทำตถตือไม่ชื่อขอ
ไลควาผาที่คอ	อะไรพอกก็เอาไป
ขาเฝ้าเหล่าเสนา	มิได้วหาหมาไทย
ถือนูร่าเขาไป	แต่นูใจไม่นำพา
หาได้ใครหาเอา	ไพรพาเศราเปลาอุรา
ผู้ที่มีอญา	ไลติตาไมปราณี
ผู้ปามากระทำ	มระณะกำมเขานูรี
นูปวเขาธานี	ก็ไม่มีที่อาศัย
ขาเฝ้าเหล่าเสนา	หนีไปหาพาราไกล
ชีบาลาลี่ไป	ไม่มีใครในธานี

(ฉบับ ๑๖)

๑ พระไชยสุริยาภูมิ
มวทีในลำสำเภาก
เขาปลาหาไปไมเบา
ก็เอาไปในเขตธา
เถาแกเขาแม่มแซมมา
ก็มาในลัวสำเภาก
ตีมาพอนอโบไสเส
สำเภากก็ไซ้ไป
เขตรามาน้ำไหล
ที่นมหาวารี
พระสุธาอาศัยไม่มี
อยู่ที่พระแกลแลดู
ปลากะโทโลมาราห
มีอยู่ในน้ำค้ำไป
ราชาวาเทหวฤไทย
มาในทะเลเอกา
แลไปไมปะพะสุธา
โพลเพลเวลารตรี
ราชาวาแกเสนี
วารีนีเทวไคณา
ขาเฝ้าเลวแกราชา
วารีนีไชริใหญ่โต
ไหลมาแต่ในคโค
มะโหพาสำน้ำไหล
บวพีมิดูแกไซ
ผู้ใหญ่ผู้เฒ่าเลามา
วามีพระยาสกุณา
กายาเทาเขาคีรี
ชื่อวพระยาสำภาที่
วารีนีโตเทาโต
โยไสผู้ผฤาไป
จะไกลโพลเพลเวลา
แลไปไมปะพะสุธา
ชีวกก็จะประไลย
พอลมาในน้ำไหล
อาศัยที่คีระปะลา
ฉะแงแลไปไกลตา
วาชอุษะมาอโภย
วารีนีเราจะไป
ขาไหวจะขอมรคา
ปลาวาขาเจาเยาวภา
อาศัยอยู่ต่อธระณี
สะกุดมาอาลัยชีวี
สูที่ภูผาอาศัย
ขาเฝ้าเลาแกภูวไนย
ฤไทยวาเทหวเอกา
จำไปในทะเลวรา
เขตราก็เหเซไป
ลุมก็เกเอาเสาไป
น้ำไหลเขาสำสำเภ
ฝีน้ำช้ำไต่โบเส
สำเภาระยาคว่าไป
ราชาความีออรไทย
ดอไว้ไมไกลกายา
เถาแกเขาแม่มเสนา
จระเขเหราคราไป
ราชานารีร่าไร
จำไปพอปะพะสุธา
มีไมไทรใหญ่โบหนา
เวลาพอค้ำไร ๕

พาพระมะเหสี
นารีที่เยาว์
เสนีสเสนา
วายุพายุเพล
ค้ำเข้าเปล้าใจ
ราชานารี
เหราปลาทุ
วายุพาคลาไคล
เปล้าใจในยนา
ใครรู้คะดี
ว่าพระมหา
แผ่ไปใหญ่โต
ข้าพระเจ้าเข้าใจ
ใหญ่โตมะโหพา
ใครรู้คะดี
พอพระสุริไส
ย่อท้อรร
สะกุดนาถาไป
จำของอปลา
ไกลถ่าว่าไกล
มีได้ไปมา
ลาปลาจระลี
พระเจ้าเข้าใจ
พยุใหญ่มา
ทะลุปรุไป
เจ้ากัมช้ำเอา
เอาผ้าสะไบ
น้ำเข้าหุดา
มีกัมจำใจ
เข้าไปไสยยา

แม่ กง
(กาพย์ฉบง๑๖)

		ทั้งกนปนกัน
	๑ ขึ้นกุงจุงจำสำคัญ	
	รำพรรณมิ่งไม่ในดง	
	๑ ไกรกร่างย่างยุงสูงระหง	ดลิ่งปลิงปริงประยง
	คันทรงสงกลินผืนผาง	
	๑ มะม่วงพลวงพลองของนาง	
	กินพลางเดินพลางหวางเนิน	หล่นเกลิอนเถื่อนทาง
	เห็นกวางย่างเยื้องช้ำเลื่องเดิน	เหมือนอย่างนางเชิญ
	พระแสงสำอางขางเคียง	
	๑ เขาสูงฝูงหงษ์ลงเรียง	
	สำเนียงนาฟิ่งวังเวง	เรีงร้องซ้องเสียง
	๑ กลูางไพรไท่ขันบันเลง	
	ขอเจงจำเรีงเวีงวัง	ฟิ่งเสียงเพียงเพลง
	๑ ยุงทองรองกระโตงโห่งดิ่ง	
	แตรสังข์กั๋งสะดาดขานเสียง	
	๑	เพียงฆ้องกลองระฆัง
	กะลิงกะกลางนางนวลนอนเรีง	
	แอนเอียงอิโกงโห่งเทง	
	๑ คูนทองเสียงรองปองเป็ง	พระยาลอคลอกเคียง
	อีเกงเรีงรองลงเชิง	
	๑ ฝูงละมิ่งฝูงดินกินเพลิง	เพลิงฟิ่งวังเวง
	ยี่นบิ่งบิ่งหน้าตาโหลง	
	๑ ป่าสูงยุงยวงซ่างไชลง	คางแข็งแรงเรีง
	โยงกันเลนหน้าคล้าไป	อึ้งคะนึ่งผึ่งโผง

สุรางคนางค์ ๒๘ (แม่ กน)

ขึ้นใหม่ใน กน	ก กา ว่าปน	ระคนกันไป	
เอ็นดูภุธร	มานอนในไพร	มณฑลตันไทร	แทนไพชยนต์สถาน
ส่วนสุมาลี	วันทาสามี	เทวีอยู่งาน	
เผ้าอยู่ดูแล	เหมือนแต่ก่อนกาล	ให้พระภูบาล	สำราญวิญญา
พระชวannon	เชิญใจไม้ขอน	เหมือนหอมณแมนา	
ภุธรสอนมนต์	ให้บันภาวนา	เอ็นคำร่ำว่า	กันป่าไภยพาล
วันนั้นจันทร์	มีดารากร	เป็นบริวาร	
เห็นสันดินฟ้า	ในป่าท่าธาร	มาลีคลีบาน	ใบก้านอรชร
เอ็นฉ้าน้ำฟ้า	ขึ้นชะผะกา	วายุพาขจร	
สาระพันจันท์อื่น	รื่นกลิ่นเกษร	แดนต่อคลอร่อน	ว่าว่อนเวียนระวัน
จันทร์ราคลาเคลื่อน	กระเวนไพรไท่เถื่อน	เดือนเพื่อนชานขัน	

ปู่เจ้าเขาเขิน
พระพินดีนอน
เข้ตรัฐสุริยน

ปู่เกริ่นหากัน
ไกลพระนคร
ขึ้นพันเมรุไกร

สินธุพุลัน
สะท้อนถอนไทย
มีก้ามจำไป

ครั้นครั้นหัวนไหว
ในป่าอารัญ

แม่ กก
(ยานี้๑๑)

๑ ขึ้นนกตกทุกขยาค	แสนลำบากจากเวียงไชย
มันเผือกเลือกเผาไฟ	กินผลไม้โตเป็นแรง
รอนรอนอู่นอชฎงค	พระสุริยงเย็นยอแสง
ชวงดั่งนำคริ่งแดง	แฝงเมฆเขาเงาเมรุธร
ลึงค่างครางโครกครอก	ฝูงจิ้งจอกออกเหาหอน
ชะนีเวกวอน	นกกทกรอนนอรุ่งเรียง
ลูกนกยกปีกป้อง	อูว์ปากรองช่องแซเสียง
แมนกปกปีกเคียง	เลี้ยงลูกอ้อนป้อนอาหาร
ภูธรนอนเนนเขา	เคียงคิ่งเคลลาเยาวมาลย
ตกยากจากศตุงคาร	สงสารนองหมองภักตรา
ยากเย็นเห็นหนาเงา	สร้างโศกเศร้าเจ้าพี่อา
อยู่วังดั่งจันทรา	มาหมนหมองล่องนวล
เพื่อนทุกข์สุขโศกเศร้า	จะรักเจ้าเฝ้าสงวน
มิ่งขวัญอยุธยาจวน	นวลภักตรนอจะหมองศรี
ชวนขึ้นนุกลิ้งกลักลิน	มีรูสินุกลิ้งมาลี
คลิ่งเคลลาเยาवनย	ที่ทุกข์รอนหยอนเย็นทรวงข

แม่ กด
(ยานี้๑๑)

๑ ขึ้นกตบท้อจรรย	เสียงครื้นครื้นขึ้นเขาหลวง
นกกทกริ่งรวง	สัตว์ทงปวงวงงูเงี้ยว
แดนดินถิ่นมนุษย์	เสียงดังจุกเพลิงเพลิง
ตึกกวางบ้านเรือนโรง	โคลงคลอนเคลื่อนขะเขื่อนโยน
บ้านช่องคลองเล็กใหญ่	บางตื่นไฟตกใจโจน
ปลุกเพื่อนเตือนตะโกน	ลูกโลดโผนโดนกันเอง
พิณพาทย์ระนาดฆ้อง	ตะโพนกลองรองเป็นเพลง
ระฆังดังวังเวง	โหรงหงางเห่งแกงกางดั่ง
ขุนนางตางลูกว้าง	ทวนผู้หึงว้างยุดหลัง
พื้นละวันดินดั่งตั้ง	พุล่งพลัดตกหกดะเมน
พระสงฆ์ลงจากกุฏิ	วังอุตตลุดจูดมือเณร
หลวงชีหนีหลวงเถร	ลึงโคลนเล่นแผนผาดโผน
พวกวัดพลัดเขายาน	ลานตอลานซานเซโตน
ตนไม้ไกวเอโนน	ลึงค่างโจนโผนหกหัน
พวกผีที่ปั้นลูก	ตูดจุมูกตาพลัน
ซึกซึกระริกกัน	บันไม้ทันมันเตือดใจ
สูงองคทรวงสังวาส	โลกธาตหวาดหัวนไหว
ดินนอนอ้อนอกใจ	เดินไม่ได้ให้อาสุรข

แม่ กบ
(ยานี้๑๑)

๑ ขึ้นกบจบแมกกด	พระดาบศบชากุณท์
ผาศุกรุกขมูล	ภูลสวัสดิศตถาวร
ระงับหลับเนตรนึ่ง	เอนองคองฟังสิงขร
เหมือนกับหลับสนิทนอน	สังวรศีลอภิญญาณ
บำเพ็ญเลี้ยงเห็นจบ	พื้นพิภพจบจกระวาฬ
สุวรรณคชนวิมาน	ทานเห็นแจจแห่งโลกา
เขามาหนานับเดือน	ไม่ขะเยื่อนเคลื่อนกายา
จำศีลกินวาคา	เป็นผาศุกทุกเดือนปี
วันนั้นครันดินไหว	เกิดเหตุใหญ่ในปะทะพี
เลี้ยงดูรุกะดี	กาลกัณสีประการ
ประกอบชอบเป็นผิต	กลับจรีตผิตโบราณ
สามัญอุ้นธพาล	ผลาญอุณชี่อุถือสัตย์ธรรม
ลูกศิษย์คิดกลางครุ	ลูกไม่รู้คุณพอมัน
สอเสียดเบียดเบียดกัน	ลอบฆ่าฟันคือตัดหา
โลภลาภบาปบคิด	โจทยจับผิตอุษยา
อูระพะสุธา	ปวนเป็นบาฟาบดบัง
บนดาสามัญสัตว์	เกิดวิบัติรบตีปาบัง
ไตรยุคทุกขตระรัง	สังวัจนระระวะสานษ

แม่ กม
(จป้ง๑๖)

๑ ขึ้นกมสมเด็จจอมอารย	เอ็นดูภูบาล
ผุผานภาราสาวัตถิ	
ชื่อตรงหลงเลหเสณี	กลอกกลับอัปรี
บุรีจึงลมจุมไป	
ประโยชน์จะโปรดภูวไนย	นั่งตั้งใจ
เลื่อมใสสำเร็จเมตตา	
เปล่งเสียงเพียงพิณอินทรา	บอกข้อมรณา
คงมาวันหนึ่งถึงตน	
เบียดเบียดเสียดสอจจล	บาปกำม้นำตน
ไปทนทุกขหนักกับกัลป์	
เมตตากรุณาสามัญ	จะได้ไปสวรรค
เป็นสุขทุกวันหรรษา	
สมบัติสัตว์มนุษย์ครุทธา	กลอกกลับอัปรา
เทวสมบัติชิวาลุย	
สุขเกษมเปรมปรีดีวิมาน	อิมหน้าสำราญ
ศฤงฆารหอมลอมพอมเพรียง	
กระจับบิสีชอุทอเสียง	ขับรำจำเรียง
สำเนียงนางฟานาฟิง	
เดชพระกุศลหนหลัง	สิ่งใดใจหวัง
ไต่ตั้งมุ่งมาดปรารถนา	
จริงนะประสูกสิกา	สวตมนต์ภาวนา
วันหนจะได้ไปสวรรค	
จบเทศเสร็จคำรำพรรณ	พระองค์ทรงธรรม
ดندنเมฆาคลาไคลย	

แม่ เกย

(ฉบับ ๑๖)

๑ ขึ้นเกยเลยกล่าวท้าวไทย	ฟังธรรมน้ำใจ
เลื่อมใสศรัทธากลาหาญ	
เห็นไทยในชั้นธสันดาน	ตัดหวงบ่วงมาร
สำราญสำเร็จเมตตา	
สององค์ทรงหนึ่งพยัคฆา	จัดจิบกลีบชะฎา
วิชาศีลถือฤาษี	
เขาคำทำกิจพิธี	กองกฐนค์อัคคี
เป็นที่บูชาถาวร	
ปะทะพีเป็นที่บรรลूर	เอนองค์ลงนอน
เหนือขอนเขนยเกยเตียร	
คำเขาเอากราดกวาดเตียน	เหน้อยยากพากเพียร
เรียนธรรมบำเพ็ญเครงครัน	
สำเร็จเสร็จได้ไปสวรรค	เสวยสุขทุกวัน
นานับกับกลับพุทธรันดร	
กุมารการรุธสุนทร	ไว้หวังสั่งสอน
เด็กอ่อนอันเยาวเลาเรียน	
ก ข ก กา วาเวียน	หนูน้อยค้อยเพียร
อ่านเขียนผสมกมเกย	
ระวังตัวกลัวครุหนูเอย	ไม้เรียวเจียวเหวย
กุเคยเข็ดหลาบขวาบเขวียว	
หันหวดปาดดแลบแปลบเสียว	หยิกซ้ำซ้ำเขียว
ออย่าเที่ยวเล่นหลงจงจำ	
บอกไว้ให้ทราบบาปกรรม	เรียงเรียบเทียบท่า
แนะนำให้เจาเอานูญ	
เดชะพระมหากวุธูญ	ใครเห็นเป็นคุณ
แบ่งบุญให้เราเจาเอยช	